

Verslaggeving in de bouw en projectontwikkeling

Maarten Hartman en Robin Litjens

SAMENVATTING Dit artikel behandelt de bedrijfstakspecifieke toepassing van IFRS inzake bouwactiviteiten en projectontwikkeling waarbij de informatiewaarde van de jaarrekening centraal staat. Deze toepassing wordt behandeld aan de hand van een onderzoek van de jaarrekening 2008 van de 50 grootste Europese beursgenoteerde ondernemingen in de bouw en projectontwikkeling. Elementen om voornoemde informatiewaarde te toetsen, zijn vergelijkbaarheid van het resultaat, de wijze van opbrengstverantwoording en de kritische keuzen in de waarderingsgrondslagen en de risico's inzake schattingsonzekerheden.

De belangrijkste conclusie is dat de informatie uit de jaarrekening niet altijd eenduidig en soms zeer diffuus is. Zo is voor de inrichting van de winst-en-verliesrekening het land van herkomst van de onderneming meer bepalend dan de bedrijfstak. Ook de meest kritische grondslagen zijn slechts deels uit de jaarrekening te halen. Vereiste toelichtingen inzake gevoeligheden van schattingsonzekerheden, inherent aan bouwactiviteiten, ontbreken of worden slechts kwalitatief benoemd en niet gekwantificeerd. Ten slotte zijn de belangrijke publiekprivate activiteiten inzake concessievergunningen nog niet goed vergelijkbaar als gevolg van het nog niet van toepassing zijn van nieuwe IFRS-regelgeving.

RELEVANTIE VOOR DE PRAKTIJK Dit artikel draagt bij aan een beter beeld voor gebruikers van de wijze waarop Europese ondernemingen in de bouw en projectontwikkeling IFRS interpreteren en toepassen. Behandeld wordt de mate van vergelijkbaarheid van resultaten qua informatiewaarde van de winst-en-verliesrekening en verslaggevingsaspecten inherent aan bouw- en projectontwikkelingsactiviteiten. Deze aspecten betreffen respectievelijk de identificatie van de opbrengstverantwoording, de wijze van vaststelling van de mate van voltooiing van de opbrengsten en de verwerking van concessieovereenkomsten.

Een gebruiker moet rekening houden met beperkte vergelijkingsmogelijkheden op grond van de IFRS-jaarrekeningen van deze ondernemingen als basis voor economische beslissingen. Door landeneffecten, vaak beperkte informatie over gehanteerde grondslagen en interpretatieruimte in bestaande regelgeving is vergelijkbaarheid beperkt. Ook door een gebrek aan informatie rond schattingsonzekerheden is niet goed zichtbaar welke gevoeligheden de cijfers in zich hebben.

1. Inleiding

De bouw- en constructiebedrijfstak is in veel Europese landen een belangrijke economische pijler. Juist in 2008 en in 2009 heeft deze bedrijfstak de impact gezien van de economische crisis. Door de lange doorlooptijd van projecten is het van belang om de economische omstandigheden goed in te kunnen schatten: wat is de looptijd van projecten, hoe verhouden zich vraag en aanbod, in hoeverre is er schaarste in materiaal, arbeid en grond om op te bouwen, hoe zijn de concurrentieverhoudingen? Ook voor beleggers in deze ondernemingen is het van belang om eenduidig geïnformeerd te worden over de geleverde prestaties: gerealiseerde opbrengsten en winsten en daarbij behorende kasstromen. Ook andere gebruikers van de jaarrekening willen een transparant beeld over de risico's en kansen van deze ondernemingen. Tevens is van belang of ondernemingen uiteindelijk met elkaar kunnen worden vergeleken.

Of deze informatie altijd uit de jaarrekening is af te leiden, is discutabel. In ons onderzoek hebben wij ons beperkt tot de informatievoorziening die vereist is op grond van IFRS en die relevant is voor de gebruiker van de jaarrekening. De volgende aspecten komen aan de orde in dit artikel:

Paragraaf 2: de informatiewaarde van de winst-en-verliesrekening

Is uit de winst-en-verliesrekening voldoende informatie te halen voor de gebruiker, en welke indeling van de winst-en-verliesrekening is daarmee meer betrouwbaar en relevant?

Paragraaf 3: de identificatie van opbrengstverantwoording

De toepassing van tussentijdse opbrengstverantwoording (IAS 11) versus opbrengstverantwoording bij oplevering (IAS 18) levert een groot verschil op in de prestaties van een onderneming. Op welke wijze wordt vastgesteld wat de verantwoordingswijze moet zijn? Is de verwachting dat de interpretatie van IFRIC 15 ('contracten voor de bouw van vastgoed') leidt tot een wezenlijk andere (timing van) opbrengstverantwoording van activiteiten in de bouw en projectontwikkeling?

Paragraaf 4: de toepassing van de percentage-of-completion methode

Als tussentijdse opbrengstverantwoording opportuun is, wat zijn de basisprincipes? Hoe gaat een onderneming om met de grote onzekerheden qua schattingen op langlopende projecten en wordt de gebruiker op voldoende wijze geïnformeerd in hoeverre schattingen een belangrijk element is in het verantwoorden van de projectopbrengsten?

Paragraaf 5: Concessieovereenkomsten

De publiekprivate samenwerkingsverbanden betreffende concessies tussen overheid en ondernemingen zijn van groot belang voor de bouw en kunnen politiek gevoelig liggen. Uiteindelijk dienen deze projecten te worden verwerkt in de jaarrekening van ondernemingen die dergelijke investeringen uitvoeren. Ook al is de relevante regelgeving IFRIC 12 ('dienstverlening uit hoofde van concessieovereenkomsten') nog niet van toepassing, zal toepassing naar verwachting een wezenlijk ander beeld opleveren?

Het onderzoek heeft plaatsgevonden aan de hand van de jaarrekening 2008 van de grootste 50 beursgenoteerde Europese bouwondernemingen (Deloitte, 2008), rapporterend volgens IFRS.¹ Voor deze groep ondernemingen gelden de volgende kenmerken (zie bijlage 1):

- De gerapporteerde omzet bedraagt gemiddeld € 6,3 miljard, waarbij 92% wordt gerealiseerd uit bouwactiviteiten. De populatie wordt op basis van activiteiten als homogeen beschouwd.
- Het aantal geïdentificeerde segmenten (1 tot 7 segmenten) is divers. Dit geldt ook voor de geografische spreiding. Er zijn ondernemingen die in één land actief zijn (dit zijn voornamelijk de ondernemingen uit het Verenigd Koninkrijk) en ondernemingen die actief zijn in 37 landen. Met een gemiddeld aantal van 8,2 landen zijn de ondernemingen internationaal georiënteerd.

2. Informatiewaarde winst-en-verliesrekening

Zoals gesteld in de inleiding is het van belang dat beleggers eenduidig geïnformeerd worden over geleverde prestaties. IAS 1 biedt enkele keuzemogelijkheden voor het opstellen van de winst-en-verliesrekening en verdere uitsplitsingen die invloed hebben op de informatiewaarde:

- De primaire keuze (categoriaal of functioneel) ten aanzien van de opstelling van de winst-en-verliesrekening (IAS 1.88); en
- Secundaire keuzen ten aanzien van verdere uitsplitsing van componenten van de financiële prestaties die onderling kunnen verschillen op het vlak van voorspelbaarheid, frequentie en potentieel voor winst en verlies (IAS 1.90). IAS 1.85 stelt verder dat toelichting van componenten als gevolg van voornoemde verschillen bijdraagt aan een beter inzicht in de behaalde financiële prestaties.

Derhalve onderzoeken wij of de secundaire keuzen in IAS 1.90 (voorspelbaarheid, frequentie van kosten en potentieel voor winst en verlies) tot uitdrukking worden gebracht bij de toelichting op de operationele kosten.

Opstelling van de winst-en-verliesrekening

IAS 1.88 biedt de keuze tussen een functionele en categoriale opstelling van de winst-en-verliesrekening. Bij een functionele opstelling worden operationele kosten uitgesplitst naar hun functie (kostprijs omzet, distributiekosten, beheerskosten, administratieve kosten) en bij een categoriale opstelling naar hun aard (bijvoorbeeld grondstoffen, personeelskosten en afschrijvingen). Deze keuze is niet geheel vrij, maar wordt ingegeven door de vraag welke opstelling meer betrouwbaar en relevant is (IAS 1.88).

Zowel betrouwbaarheid als relevantie is representante van informatiewaarde en vloeit onder meer voort uit de activiteiten van de onderneming. Aangezien de activiteiten van de onderzochte ondernemingen relatief homogeen zijn², verwachten wij dat de keuze voor de opstelling van de winst-en-verliesrekening eenduidig is. Niets is minder waar. Bijna de helft (46%) van de ondernemingen maakt gebruik van een categoriale indeling, wat betekent dat de andere helft gebruikmaakt van een functionele indeling (tabel 1, 'aandeel categoriale opstelling'). Geen eenduidigheid dus. Activiteiten zijn klaarblijkelijk niet doorslaggevend. Wat dan wel?

Er is een aanzienlijk landeneffect³ te constateren: in Spanje, Italië, Frankrijk, Oostenrijk en Finland maken alle ondernemingen gebruik van de categoriale indeling, terwijl in het Verenigd Koninkrijk en Zweden (nagenoeg) alle ondernemingen gebruikmaken van de functionele indeling. De keuze lijkt dus ook niet zozeer gedreven door voornoemde betrouwbaarheid en relevantie, maar door reeds bestaande verslaggevingspraktijk vóór de invoering van IFRS.⁴

Voor ondernemingen die de functionele indeling kiezen, gelden aanvullende toelichtingen ten aanzien van de categorieën van kosten zodat vergelijking met ondernemingen met categoriale opstellingen mogelijk is (IAS 1.93): '... aanvullende informatie verstrekken over de aard van de lasten, met inbegrip van de kosten van afschrijving en de lasten uit hoofde van personeelsbeloningen.'

Een zienswijze is om te stellen dat IAS 1.93 – doordat ze in dit artikel expliciet worden genoemd – minimaal vereist dat de categoriale kosten afschrijvingen en personeelsbeloningen worden toegelicht. Dit minimum blijkt uit de verslaggevingspraktijk: alle ondernemingen met een functionele indeling van de winst-en-verliesrekening lichten afschrijvingen en personeelskosten toe (tabel 1, kolom 'categoriale toelichtingen bij functionele opstelling'). Er blijkt echter nogal een interpretatieverschil te bestaan of meer informatie – dan door IFRS genoemde

afschrijvingen en personeelskosten – over categorieën van kosten verstrekt moet worden. De aanvullende categoriale kostenuitsplitsing wordt door ondernemingen in de diverse landen aanzienlijk verschillend geïnterpreteerd. Ondernemingen in het Verenigd Koninkrijk lichten stelselmatig niet meer toe, terwijl ondernemingen in de andere landen dat stelselmatig wel doen (tabel 1, kolom ‘Overige kosten’). Over de gehele popu-

latie hebben ondernemingen met een functionele indeling gemiddeld 3,3 categoriale kostenuitsplitsingen en ondernemingen met een categoriale indeling gemiddeld 6,5 uitsplitsingen.

Deze ‘minimale’ invulling van IAS 1.93 in combinatie met een landeneffect zorgt voor een beperkte vergelijkbaarheid tussen bouwondernemingen met een categoriale en een functionele opstelling.

Tabel 1 Bouwondernemingen en de winst-en-verliesrekening onder IFRS

Regio/Land	N	Primaire keuze (IAS 1.88/1.93)				Secundaire keuzen (IAS 1.90)				
		Aandeel Categoriale Opstelling	Categoriale toelichtingen bij functionele opstelling			Voorspel- baarheid van kosten	Frequentie van kosten			Potentieel voor V/W
			Personeel	Afschrij- ving	Overige kosten		Aandeel eenmalig in W&V	Impact eenmalig in W&V	Impact eenmalig niet in W&V	
Spanje	6	100%	–	–	–	20%	83%	24%	11%	7,5
Italië	3	100%	–	–	–	12%	0%	–	6%	7,0
Frankrijk	3	100%	–	–	–	1%	100%	10%	–	8,7
Oostenrijk	2	100%	–	–	–	7%	0%	–	48%	6,5
Finland	2	100%	–	–	–	12%	0%	–	1%	6,0
Nederland	4	75%	100%	100%	100%	2%	67%	168%	2%	4,0
Duitsland	2	50%	100%	100%	100%	4%	0%	–	2%	5,5
VK	17	6%	100%	100%	0%	–	46%	104%	32%	2,7
Zweden	4	0%	100%	100%	75%	39%	50%	25%	16%	4,5
Overige landen ¹	7	43%	100%	100%	100%	5%	17%	104%	12%	5,3
Totaal	50	46%	100%	100%	35%	11%	48%	57%	18%	4,9

Variabelen:

- ‘Aandeel Categoriale Opstelling’ = Het aantal jaarrekeningen met een categoriale opstelling gedeeld door het totaal aantal observaties (gemiddelden per land);
- ‘Categoriale toelichtingen bij functionele W&V’ = Het aantal jaarrekeningen met een functionele opstelling van de winst-en-verliesrekening met een categoriale opsplitsing van personeelskosten/afschrijvingen/overige categoriale kosten gedeeld door het aantal jaarrekeningen met categoriale opstelling (gemiddelden per land);
- ‘Aandeel overige kosten’ = Totale omvang ‘overige operationele kosten’ in de winst-en-verliesrekening gedeeld door de totale omvang operationele kosten (gemiddelden per land);
- ‘Aandeel eenmalig in W&V’ = Aantal jaarrekeningen waarbij eenmalige items als een separaat item in de winst-en-verliesrekening worden gepresenteerd gedeeld door het totaal aantal observaties (gemiddelden per land);
- ‘Impact eenmalig in W&V’ = De omvang van de eenmalige items als separate posten in de winst-en-verliesrekening gedeeld door de totale omvang van de operationele kosten (gemiddelden per land);
- ‘Impact eenmalig niet in W&V’ = De omvang van de eenmalige items als toelichting op de winst-en-verliesrekening gedeeld door de totale omvang van de operationele kosten (gemiddelden per land);
- ‘Aantal categoriale kosten’ = Het aantal toegelichte categoriale kostensoorten per jaarrekening (gemiddelden per land);

Overig:

- Overige landen¹ = De volgende landen (in alfabetische volgorde) met één observatie: Denemarken, Griekenland, Noorwegen, Polen, Portugal, Turkije, Zwitserland.

Voorspelbaarheid van kosten

Een eerste verdeling van kosten met verschillende voorspelbaarheid ligt besloten in de mate van periodiciteit. Afschrijvingen en personeelskosten hebben een hoge mate van periodiciteit en daarmee een relatief hoge voorspelende waarde. Voor alle 50 ondernemingen blijken zowel afschrijvingslasten als personeelskosten uit de winst-en-verliesrekening of de toelichting (bij analyse van het operationeel resultaat of de verloopoverzichten vaste activa). Slechts twee bouwondernemingen maken bij de personeelskosten een expliciete opsplitsing tussen vast (hoge periodiciteit) en tijdelijk personeel (fluctueert meer met de activiteiten dan vast personeel). Door het aggregatieniveau van activiteiten en resultaten is geen hoger niveau van voorspelbaarheid van operationele kosten te analyseren.

Een ander element van voorspelbaarheid is de mate waarin operationele kosten niet worden gecategoriseerd. Hiervoor is de post 'overige operationele kosten' uitgedrukt als een percentage van de totale operationele kosten (tabel 1, kolom 'Aandeel overige kosten'). Hier zijn grote verschillen tussen landen waar te nemen. Neem bijvoorbeeld Spanje: ondernemingen maken alleen gebruik van de categoriale opstelling van de winst-en-verliesrekening en gemiddeld wordt 20% van de operationele kosten niet geduid. Er is een inverse relatie tussen het aandeel niet geduide operationele kosten en de informatiewaarde. De voorspelbaarheid van de gepresenteerde operationele kosten neemt daardoor af.

Frequentie van kosten

Een tweede aspect van IAS 1.90 is de frequentie van operationele kosten. Hiervoor is vastgesteld of eenmalige of bijzondere items met een belangrijke schattingscomponent (bijzondere waardeverminderingen, voorzieningen projecten/debiteuren/voorraden) afzonderlijk worden gepresenteerd in de winst-en-verliesrekening of alleen in de toelichting zijn opgenomen. Eerder wetenschappelijk onderzoek toont reeds aan dat classificatiekeuzen (presentatie versus toelichting) economische implicaties kunnen hebben:

- Healy en Palepu (2001) suggereren aan de hand van een literatuuroverzicht van empirische disclosure literatuur dat de wijze van toelichten (in de winst-en-verliesrekening of in de toelichting) zowel betere informatieverschaffing (positief) als beïnvloeding van gebruikers (negatief) tot doel kan hebben;
- Riedl en Srinivasan (2009) beschrijven dat eenmalige lasten die gepresenteerd worden in de winst-en-verliesrekening minder persistentie⁵ hebben dan eenmalige lasten in de toelichting. Mogelijk dat opportunisme hier een rol speelt doordat door middel van de presentatiewijze managers een betere operationele prestatie proberen te tonen. Echte eenmalige items worden duidelijk gecommuniceerd naar de belegger.

Bij 48% van de ondernemingen worden eenmalige items als een afzonderlijke post gepresenteerd in de winst-en-verliesrekening (tabel 1 kolom 'Aandeel eenmalig in W&V'). Andere opvallende bevindingen uit het onderzoek zijn:

- In een aantal landen wordt bijna in 100% van de jaarrekeningen eenmalige items in de winst-en-verliesrekening gepresenteerd (Frankrijk, Spanje), terwijl in andere landen (Italië, Oostenrijk, Duitsland, Finland) géén enkele onderneming dit doet. Er is dus sprake van een landeneffect.
- Eenmalige items die gepresenteerd worden in de winst-en-verliesrekening hebben gemiddeld een hogere impact op het operationeel resultaat (57%) dan die slechts in de toelichting zijn opgenomen (18%). Dit ligt in lijn met de bevindingen van Healy en Palepu (2001) die stellen dat de wijze van toelichting gedreven wordt door managementmotieven (betere informatieverschaffing of beïnvloeding van gebruikers).⁶
- In landen waar beide methoden voorkomen (Spanje, Nederland, Verenigd Koninkrijk en Zweden), is de impact van de gepresenteerde eenmalige items per land gemiddeld hoger dan de items die in de toelichting worden gepresenteerd.
- In vijf jaarrekeningen worden eenmalige items gepresenteerd in zowel de winst-en-verliesrekening als de toelichting.
- In drie jaarrekeningen zijn de eenmalige items in de toelichting groter dan de eenmalige items gepresenteerd in de winst-en-verliesrekening.
- Ten slotte is er een grootte-effect: 60% van de grootste 20 ondernemingen presenteert haar eenmalige items separaat in de winst-en-verliesrekening ten opzichte van 40% bij de kleinste 30.

IAS 1 laat het management de vrijheid rond de afzonderlijke presentatie of toelichting. In hoeverre er bewuste motieven zijn bij het management van ondernemingen bij het presenteren van eenmalige posten (qua transparantie of andere overwegingen) is niet onderzocht. Dit past overigens in de overweging in hoeverre ondernemingen hun resultaten aan de buitenwereld presenteren. De presentaties in persberichten kunnen overigens wezenlijk afwijken van de winst-en-verliesrekening in de jaarrekening zelf. Hier hebben wij geen onderzoek naar gedaan.

Potentieel voor winst/verlies

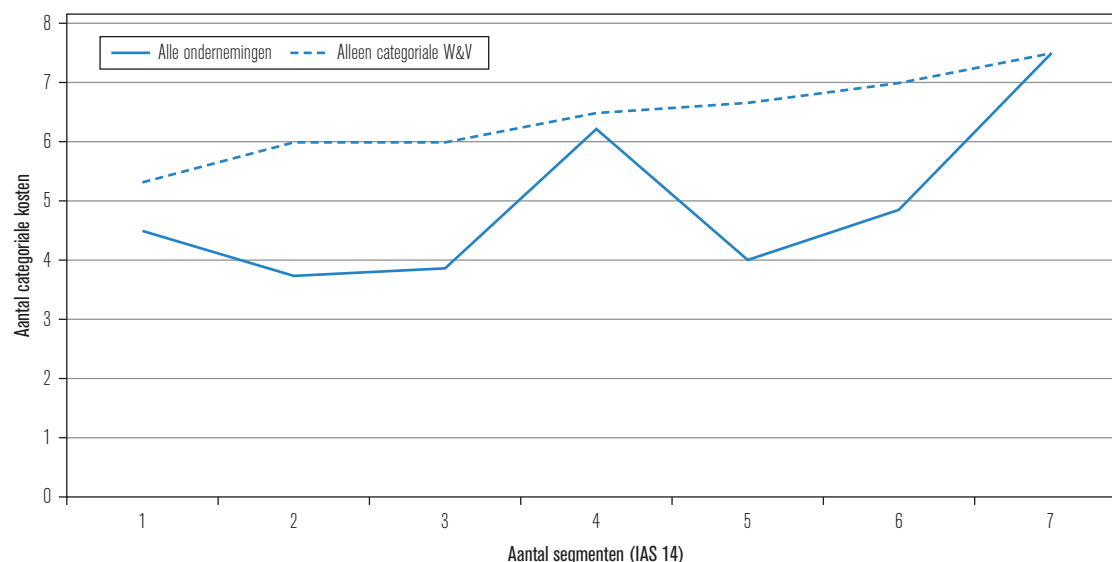
Een derde secundaire keuze op basis waarvan operationele kosten kunnen worden uitgesplitst, is het potentieel voor winst/verlies. De mate van uitsplitsing van de operationele kosten kan een determinant zijn voor de evaluatie van het potentieel voor winst/verlies. Een meer gedetailleerde uitsplitsing maakt het mogelijk om in meer detail te bezien hoe de operationele kosten zich enerzijds verhouden

tot omzet en operationeel resultaat en anderzijds hoe zij ontwikkelen.⁷ Aangezien er sprake is van ondernemingen met vergelijkbare activiteiten ligt het niet in de lijn der verwachting dat er grote verschillen zijn in het aantal toegelichte kostensoorten. Uit tabel 1 blijkt het tegenovergestelde. Er is een aanzienlijke variatie in het aantal categoriale kosten per jaarrekening (tabel 1, kolom 'Aantal categoriale kosten'). Het eerste dat opvalt is een landeneffect. De landen waar alle ondernemingen hun jaarrekening opstellen volgens de categoriale indeling (Frankrijk en Finland) hebben gemiddeld meer categoriale kostenuitsplitsingen dan landen waar beide opstellingen van de winst-en-verliesrekening voorkomen (7,3 versus 3,7 uitsplitsingen). Ook het gemiddeld aantal uitsplitsingen van ondernemingen met een categoriale indeling (5,2

uitsplitsingen) in landen waar beide opstellingen van de winst-en-verliesrekening voorkomen, is lager dan in landen waar alleen de categoriale indeling voorkomt (7,3 uitsplitsingen).

Is hier nou sprake van een landeneffect of is er mogelijk ook een economisch (bedrijfstak)effect meetbaar? Naarmate op basis van IAS 14 (volgens de risk and rewards-benadering⁸) meer segmenten worden geïdentificeerd, is waarschijnlijk sprake van een meer gedifferentieerd winstpotentieel. Een meer gedifferentieerd winstpotentieel kan (op basis van IAS 1.90) tot uitdrukking komen in het presenteren of toelichten van meer categoriale kostensoorten. In figuur 1 is het gemiddeld aantal categoriale kostensoorten gepresenteerd in relatie tot het aantal gerapporteerde segmenten.

Figuur 1 Het gemiddeld aantal categoriale kostensoorten per aantal gerapporteerde segmenten

Over de gehele populatie is het niet evident dat er een (lineaire) relatie bestaat tussen het aantal toegelichte categoriale kostensoorten en het aantal segmenten (figuur 1 'alle ondernemingen').

Wanneer we de effecten van het verschil in interpretatie van IAS 1.93 elimineren⁹ en alleen het aantal uitsplitsingen van kostensoorten nemen van ondernemingen met een categoriale opstelling van de winst-en-verliesrekening, ziet het beeld er anders uit (figuur 1 'alleen categoriale W&V'). Er lijkt een positief verband te bestaan tussen het aantal te rapporteren segmenten en het aantal uitsplitsingen van categoriale kostensoorten. Dit impliceert dat het aantal categoriale kostenuitsplitsingen enigszins economisch gedreven is.

Er is een uitgebreider onderzoek nodig om de vraag te beantwoorden welk effect domineert: het land- of economisch (bedrijfstak)effect. Overigens lijkt empirisch weten-

schappelijk onderzoek (Jaafar en McLeay, 2007; Cascino en Gassen, 2009; Bradshaw en Miller, 2007) en praktijkgericht onderzoek (KPMG, 2006; Street en Gray, 2001) uit te wijzen dat landeneffecten economische effecten domineren.

Voorbeelden – best practices

In figuur 2 is een gedeelte van de winst-en-verliesrekening getoond van Vinci SA. Deze wordt aangemerkt als een goed voorbeeld vanwege de invulling van IAS 1.90:

- de gedetailleerde specificatie van kostencategorieën van belang voor type onderneming (gekocht materiaal, externe services, subcontractors, tijdelijk/vast personeel);
- duidelijke weergave van eenmalige/bijzondere items (goodwill impairment/share based payments, voorzieningen);
- de uiteenzetting van wijzigingen in vergelijkende cijfers (toelichting onderaan overzicht).

Figuur 2 Vinci SA, Consolidated Financial statements 2008, p. 196

(in € millions)	31/12/2008	31/12/2007 ^(*)
Revenue	33,930.3	30,874.3
<i>Including:</i>		
Revenue - excluding construction by third parties of new infrastructure under concession	33,457.8	30,337.9
Revenue realised by concession operators for the construction of new infrastructure by third parties ^(**)	472.5	536.4
Revenue from ancillary activities	216.1	238.9
Purchases consumed	(8,257.8)	(7,214.9)
External services	(4,028.8)	(3,556.7)
Temporary employees	(977.5)	(968.2)
Subcontracting	(7,136.6)	(6,680.1)
Construction costs of concession operating companies	(472.2)	(536.4)
Taxes and levies	(844.9)	(820.9)
Employment costs	(7,202.4)	(6,449.1)
Other operating income and expenses	58.3	96.6
Depreciation and amortisation ^(***)	(1,730.1)	(1,582.8)
Net provision charges ^(****)	(176.6)	(283.2)
Operating expenses	(30,768.7)	(27,995.7)
Operating profit from ordinary activities	3,377.8	3,117.5
Share-based payment expense (IFRS 2)	(103.5)	(117.6)
Goodwill impairment expense	(22.2)	(6.0)
Profit / (loss) of associates	23.8	16.7
Operating profit	3,275.9	3,010.7

(*) Restated in accordance with the change of accounting policy described in Note A.1.3 "Change of accounting policy. IFRIC 12 Service Concession Arrangements".

(**) See change of accounting policy described in Note A.1.3 "Change of accounting policy: IFRIC 12 Service Concession Arrangements".

(***) Including reversals of depreciation and amortisation relating to investment grants.

(****) Comprises expenses and reversals of non-current provisions (see note E.20.2 "Other non-current provisions") and of current provisions (see note E.21.3 "Breakdown of current provisions")

In figuur 3 is een uitsplitsing van de kosten opgenomen, als aanvulling op de toepassing van de functionele indeling (IAS 1.93). Deze wordt aangemerkt als goed voorbeeld vanwege:

- de duidelijke aansluiting tussen toelichting en winst-en-verliesrekening;

- de gehele toelichting is opgenomen in één overzicht; en
- meer toelichting dan het minimum uit IAS 1.93 (personeel, afschrijving en overige kosten).

Figuur 3 Polimex-Mostostal Capital Group, Consolidated Financial statements 2008, p. 37

13.5. Costs by type			
	Note	Year ended 31 December 2008	Year ended 31 December 2007
Depreciation/Amortisation	12.6	70 390	45 048
Materials and energy		1 067 401	1 003 763
External services		1 975 372	1 585 375
Taxes and charges		25 816	21 684
Employee benefits	12.7	852 241	745 929
expenses			
Other costs by type		172 533	246 580
Total costs by type		4 163 753	3 648 379
Items included in selling and distribution expenses		(32 324)	(28 322)
Items included in administrative expenses		(185 299)	(137 115)
Cost of goods for resale and raw materials sold		60 112	71 585
Change in the stock of finished goods		(79 020)	(123 655)
Cost of goods produced for the entity's own use		(56 571)	(32 577)
Cost of sales		3 870 651	3 398 295

3. De identificatie van opbrengstverantwoording

De opbrengstverantwoording is afhankelijk van de beschikbare keuze in verslaggeving. Voor het bouwen van activa dienen ondernemingen in de bouw te kiezen uit IAS 11, 'Onderhanden projecten in opdracht van derden' of IAS 18 (par. 14), 'De verkoop van goederen'. In de praktijk zal de onderneming reeds een koper hebben gecontracteerd voor uiteindelijke afname. De keuze tussen IAS 11 of IAS 18 wordt bepaald door de definitie van onderhanden projecten in IAS 11. De definitie bepaalt dat er een specifiek onderhandelde overeenkomst voor de constructie van een actief of combinatie dient te zijn (IAS 11.3). In de meeste omstandigheden is eenvoudig vast te stellen of IAS 11 van toepassing is. Het onderscheid met IAS 18.14 komt in het algemeen primair voort uit wie de initiatiefnemer is van de constructie: indien de koper het initiatief neemt tot het laten construeren van een actief, geldt IAS 11: de koper bepaalt hetgeen speci-

fiek gebouwd gaat worden. Indien de verkoper primair het initiatief heeft genomen tot constructie, geldt IAS 18. Er zijn omstandigheden dat de keuze echter niet evident is.

Het verschil in uitwerking is evident: onder IAS 11 worden opbrengsten en relevante kosten verantwoord in de winst-en-verliesrekening naarmate de prestaties worden geleverd. Volgens IAS 18.14 worden opbrengsten en kosten echter pas verantwoord in de winst-en-verliesrekening wanneer de constructie is afgerond en overdracht plaatsvindt aan de koper. In het kort: de ‘percentage-of-completion (PoC)-methode’ versus de ‘completed contract (CC)-methode’. Juist in een bedrijfstak met veel langlopende projecten kan dit een wezenlijk verschil maken in opbrengst- en resultaatverantwoording.

Voor dit inzicht is het voor een onderneming vereist om aan te geven welke opbrengsten in de periode zijn gerealiseerd op grond van IAS 11, de opbrengsten uit hoofde van onderhanden projecten in de verslagperiode verantwoord (respectievelijk IAS 11.39(a) en IAS 18, het bedrag dat tijdens de periode is verantwoord uit de verkoop van goederen (IAS 18.35(b)(i)).

Tabel 2 Ondernemingen met percentage opbrengsten volgens IAS 11

	n	%
Opbrengsten uit onderhanden projecten (IAS 11) toegelicht:		
Ja, waarvan in procenten van de totale opbrengsten:		
– 100%	3	6%
– tussen 90% en 100%	9	18%
– tussen 80% en 90%	7	14%
– tussen 50% en 80%	11	22%
– tussen 0% en 50%	7	14%
– 0%	5	10%
Subtotaal	42	84%
Nee	8	16%
Totaal	50	100%

In tabel 2 is opgenomen of de ondernemingen de informatie hebben opgenomen ten aanzien van de opbrengsten op grond van IAS 11.

Bij 60% van de ondernemingen is het aandeel in de totaal-opbrengsten volgens IAS 11 grondslagen meer dan 50%. In drie gevallen is dat zelfs 100%, dit lijkt echter uitzonderlijk. In 16% van de gevallen hebben wij het bedrag aan opbrengsten volgens IAS 11 niet kunnen identificeren. Dit terwijl

in de grondslagen wel de PoC-methode wordt vermeld voor de constructie van activa. Overigens is bij meerdere ondernemingen niet altijd eenduidig vast te stellen hoeveel opbrengsten volgens IAS 11 zijn verwerkt. Veelal gaat een onderneming ervan uit en wordt in de genoemde opsomming ervan uitgegaan dat de opbrengsten op grond van de segmenten voldoende informatie opleveren voor de wijze van opbrengstverantwoording. De segmenten ‘constructie en installatie’ zouden dan een voldoende indicatie geven dat sprake is van toepassing van IAS 11. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. De vijf ondernemingen met 0% volgens IAS 11 zijn alle uit het Verenigd Koninkrijk: deze zijn met name actief in projectontwikkeling of werken in uitvoering in eigen beheer.

Projectontwikkeling/werken in uitvoering in eigen beheer

Vóór de IFRS-transitie (jaarrekeningen aanvangende na 1 januari 2005) werd in de Europese Unie de verwerking van onderhanden projecten ingegeven door lokale regelgeving. In Nederland was de PoC-methode inmiddels gangbaar geworden, ook al werd de mogelijkheid geboden om (onder voorwaarden) de winst uit te stellen tot oplevering. Maar juist ten aanzien van werken in uitvoering in eigen beheer of projectontwikkeling bleef het lang onduidelijk of de PoC-methode kon worden gebruikt, indien vóór of tijdens de aanvang een koper voor (uiteindelijke) afname werd gecontracteerd.

In Nederland was de definitie van onderhanden projecten in Dutch GAAP afwijkend van IFRS. In de praktijk betekende het overigens dat de PoC-methode werd toegepast voor werken in eigen beheer indien en voor zover de te bouwen activa waren gecontracteerd voor verkoop. Rond de overgang naar IFRS bestond er twijfel of voor de werken in uitvoering in eigen beheer de IAS 11 PoC-methode toepasbaar was, gezien de afwijkende definitie.

In 2004 werd reeds geconcludeerd dat ‘gezien de nuanceverschillen tussen de definitie van constructiecontracten en onderhanden projecten kan [...] niet worden vastgesteld of de toegepaste waarderingsgrondslagen [de PoC-methode, MH] op eenzelfde wijze kunnen worden toegepast onder IFRS’ (Hartman, 2004, p. 164). Deze twijfel concentreerde zich met name op activiteiten in projectontwikkeling en werken in uitvoering in eigen beheer, geïnitieerd door de verkoper, waarvoor reeds kopers waren gecontracteerd.

Rond de overgang naar IFRS in 2004/2005 werd met name in Europa en Australië geconstateerd dat IAS 11 een zeer restrictieve definitie had, die ertoe zou leiden dat de PoC-methode veel minder kon worden gebruikt dan waar op dat moment van werd uitgegaan. In november 2004 sprak de IFRIC zich bijvoorbeeld uit of de Australische interpretatie ‘Abstract 53 Pre-completion Contracts for the Sale of Residential Development Properties’ overeenkwam met de

toepassing van IFRS. De IFRIC¹⁰ constateerde dat de genoemde contracten niet voldeden aan de definitie, omdat dergelijke activa niet specifiek onderhandeld zouden zijn. Dergelijke te construeren en te verkopen activa zouden daarom onder IAS 18 worden verantwoord, volgens de CC-methode. Een interpretatie was volgens de IFRIC niet nodig, omdat de regelgeving duidelijk genoeg was.

In november 2006 werd het onderwerp echter alsnog door de IFRIC geagendeerd. De IFRIC ontving commentaar dat, indien IAS 18 wordt toegepast, voorbeeld 9 uit de Appendix van IAS 18 werd gebruikt voor de verwerking van *real estate sales*. Het voorbeeld zou echter in tegenspraak zijn met de algemene principes van IAS 18 ten aanzien van de verkoop van goederen. Op grond van het voorbeeld kon worden afgeleid dat de principes van de PoC-methode toepasbaar bleken: 'In some jurisdictions, the equitable interest in a property may vest in the buyer before legal title passes and therefore the risks and rewards of ownership have been transferred at that stage. In such cases provided that the seller has no substantial acts to complete under the contract, it may be appropriate to recognise revenue. If the seller is obliged to perform any significant acts after the transfer of the equitable and/or legal title, revenue is recognised as the acts are performed' (IAS 18, Appendix, voorbeeld 9).

De bijlage van IAS 18 maakt in principe geen onderdeel uit van IFRS (en is ook niet vertaald en beschikbaar als EU-IFRS). Het voorbeeld bleek echter te afwijkend van de IAS 18-principes, waardoor er verschillende opvattingen in de markt over ontstonden.

Tot en met 2008 is er nog geen nadere regelgeving van toepassing om de relevante activiteiten te classificeren. Wij hebben in ons onderzoek vastgesteld op welke wijze projectontwikkeling/werken in uitvoering in eigen beheer, wordt verantwoord in de jaarrekening.

In de praktijk zijn bouwbedrijven en projectontwikkelaars vaak de initiator van bouwprojecten, veelal in de bouw van huizen en appartementen. Uit ons onderzoek blijkt dat minimaal 34 van de 50 ondernemingen relevante activiteiten heeft in projectontwikkeling, werk in uitvoering in eigen beheer, *residential housing*, *real estate sales* of andere bewoordingen, waaruit kan worden afgeleid dat de onderneming als initiator geldt voor het ontwikkelen en bouwen van de activa. Soms worden deze projecten opgestart op grond in eigendom (uit de zogenaamde 'grondbank'). Ook is het mogelijk dat een bouwer en toekomstige huurders reeds een plan ontwikkelen, waar een koper/investeerder voor wordt gevonden, zodra er voldoende huurders geïdentificeerd zijn. In tabel 3 is weergegeven op welke wijze deze projecten verslaggevingstechnisch worden verwerkt in 2008.

Tabel 3 Bouwondernemingen en projectontwikkeling

	n	%
Grondslagen in jaarrekening opgenomen inzake projectontwikkeling?		
Ja, waarbij grondslagen gebaseerd op:		
– IAS 11, Percentage-of-Completion methode	10	20%
– IAS 18, Completed Contract methode	19	38%
– IAS 18, Appendix, voorbeeld 9 (Real estate sales)	5	10%
Subtotaal	34	68%
Nee	16	32%
Totaal	50	100%

Van de 10 ondernemingen die IAS 11 toepassen, komen 7 uit de Scandinavische landen. In Zweden heeft de *Swedish Construction Federation Industry* een aanbeveling gedaan met betrekking tot de PoC-methode voor huizenbouw. Deze aanbeveling, als uitleg van IAS 11, bepaalt dat opbrengsten worden verantwoord gebaseerd op de mate van voortgang en de stand van verkoop.

Uiteindelijk is IFRIC 15 *Contracten voor de bouw van vastgoed* door de IFRIC in juli 2008 verschenen. In deze interpretatie wordt aangegeven wanneer een constructie volgens respectievelijk IAS 11 en IAS 18 wordt verwerkt. Europese goedkeuring heeft in juli 2009 plaatsgevonden. Volgens de IFRIC is de interpretatie van toepassing voor boekjaren aanvangend na 1 januari 2009. Als gevolg van de (verlate) goedkeuring door de Europese Unie is de uiterlijke toepassing boekjaren die aanvangen na 31 december 2009, een jaar later dan de interpretatie zelf aangeeft.

IFRIC 15 'Contracten voor de bouw van vastgoed' bepaalt dat eerst op grond van IAS 18.13 transacties dienen te worden gesepareerd als afzonderlijk identificeerbare componenten, waarbij de reële waarde uit het contract wordt verdeeld over de componenten. Deze afzonderlijke componenten worden getoetst op verwerking volgens IAS 11 of IAS 18. IAS 11 is van toepassing als het contract specifiek onderhandeld is: als kopers slechts in beperkte mate het contract kunnen beïnvloeden, is sprake van toepassing van IAS 18 (IFRIC 15.12).

IFRIC 15.17 identificeert dat het mogelijk is dat een onderneming de zeggenschap over en de wezenlijke risico's en voordelen van eigendom van het onderhanden werk in zijn actuele staat aan de koper kan overdragen naarmate de bouw vordert. Als op elk moment tijdens de bouw aan alle criteria van IAS 18.14 wordt voldaan, worden de opbrengsten opgenomen volgens de methode van opbrengstverantwoording naar rato van de verrichte prestaties. (Overigens wordt in de Nederlandstalige versie van de

IFRIC gesproken over winstneming, dit is echter een onjuiste vertaling).

Deze noviteit houdt in dat ook voor de verkoop van goederen de PoC-methode binnen IAS 18 kan plaatsvinden. Deze analyse van contracten om gebruik te kunnen maken van deze 'continuous transfer of risks and rewards', zal in de praktijk niet eenvoudig blijken en zal per land afhankelijk zijn van relevante wet- en regelgeving. Als gevolg van de introductie van IFRIC 15 is voorbeeld 9 in de Appendix van IAS 18 ingetrokken.

Ook al is IFRIC 15 in 2008 nog niet van toepassing geweest in Europa, op grond van IAS 8.30 en 8.31 wordt ondernemingen gevraagd om informatie op te nemen over nieuwe

risk and rewards' waardoor ook binnen IAS 18 de PoC-methode blijvend kan worden toegepast. Indien deze bepaling niet in IFRIC 15 was opgenomen, was de impact waarschijnlijk groter geweest én bij meerdere ondernemingen ontstaan.

De goedkeuring van IFRIC 15 in de Europese Unie heeft plaatsgevonden op 22 juli 2009. De meeste ondernemingen noemen 1 januari 2009 de datum van eerste vereiste toepassing, de IFRIC-eerste toepassing. Ten tijde van het opmaken van de jaarrekening hadden deze ondernemingen nog geen wetenschap van de 'Europese' ingangsdatum van IFRIC 15. De ondernemingen die echter wel aangeven wanneer ze voornemens zijn de IFRIC voor het eerst te zullen toepassen, verbinden dit juist aan de eerste toepassing volgens de Europese goedkeuring (i.c. 1 januari 2010).

Tabel 4 Bouwondernemingen en IFRIC 15

	n	%
Vermelding van IFRIC 15		
Ja, met op grond van IAS 8.30 en 8.31 de volgende informatie:		
– de titel van de nieuwe IFRS	35	70%
– aard van de aanstaande wijziging	18	36%
– datum van eerste vereiste toepassing	24	48%
– datum waarop entiteit voornemens is IFRS voor het eerst toe te passen	8	16%
– verwachte impact:		
– impact niet materieel	17	34%
– wel impact, niet kwantitatief benoemd	8	16%
– impact kwantitatief benoemd (eigen vermogen)	1	2%
– geen informatie over impact, nog in onderzoek	4	8%
– geen informatie over impact	5	10%
Subtotaal	35	70%
Nee	15	30%
Totaal	50	100%

IFRS die is uitgegeven maar nog niet van kracht is. In het onderzoek is in tabel 4 weergegeven of en op welke wijze hieraan invulling is gegeven.

Van de 9 ondernemingen die wel een impact verwachten, komen vijf ondernemingen uit Scandinavië.

Het is op zich verrassend dat er voorlopig bij 'slechts' 9 ondernemingen een materiële impact wordt verwacht. Dit kan het gevolg zijn van de introductie van de 'continuous transfer of

Voorbeelden – best practices

In figuur 4 is de toelichting van Veidekke Group opgenomen over de toekomstige overgang naar IFRIC 15. Dit is aangemerkt als een goed voorbeeld vanwege de zo goed als volledige toepassing van IAS 8.30 en 31 vanwege:

- de relatief uitgebreide beschrijving van de nieuw toe te passen interpretatie;

Figuur 4 Veidekke Group, Consolidated Financial statements 2008, p. 24

IFRIC 15 – Agreements for the Construction of Real Estate
The IASB has adopted a new interpretation of the rules for the sale of flats built for own account. The new interpretation clarifies what is included by the rules regarding construction contracts (IAS 11), and what should be treated as ordinary sales of goods (IAS 18). The interpretation clarifies when turnover and profit may be recognised in the accounts. Today's practice among listed Swedish and Norwegian construction companies is to recognise revenue as it is earned in line with the sales rate and percentage of completion in compliance with IAS 11. IFRIC 15 implies that the sale of housing units shall only be entered as income after they have been delivered. This is because the sale of a flat shall be treated in the accounts in the same way as the sale of a product. The IASB has decided that the new rules shall be applied from 1 January 2009. However, the EU has still not approved the new rules, but has indicated that the rules may be expected to be approved during the second quarter of 2009. The EU has also signalled that it will decide to implement the new rules by 1 January 2010, at the latest. Veidekke plans to implement the new rules on 1 January 2010. We expect the accounting effect in the form of reduced equity at 1 January 2010 will be in the range of MNOK 50. This is based on an expected low number of new projects being started up.

- het onderscheid tussen de eerste toepassing volgens de IASB en de EU;
- de kwantitatieve impact van de eerste toepassing (als enige uit de gehele populatie).

4. De toepassing van de percentage-of-completion methode

Indien de verwerking van een contract plaatsvindt op grond van IAS 11, geldt dat de opbrengsten en kosten uit hoofde van onderhanden projecten worden opgenomen als baten en lasten naar rato van het stadium van voltooiing aan het einde van de verslagperiode. Het resultaat van een onderhanden project dient daarvoor wel betrouwbaar in te schatten te zijn (IAS 11.22).

Of het resultaat betrouwbaar in te schatten is, wordt bepaald aan de hand van de volgende cumulatieve vereisten, uitgaande van een vaste-prijs-contract (IAS 11.23):

- de totale opbrengsten kunnen betrouwbaar worden gewaardeerd;
- het is waarschijnlijk dat economische voordelen met betrekking tot het project naar de onderneming zullen toevloeien;
- de vereiste projectkosten om het contract te kunnen voltooiën en het stadium van voltooiing van het project aan het einde van de verslagperiode kunnen betrouwbaar worden gewaardeerd; en
- de projectkosten die aan het contract zijn toe te rekenen, kunnen duidelijk worden bepaald en betrouwbaar worden gewaardeerd, zodat de werkelijk bestede kosten kunnen worden vergeleken met de voorcalculatie.

Mocht het resultaat (nog) niet betrouwbaar zijn vast te stellen, dan neemt een onderneming slechts de opbrengsten voor zover projectkosten als last zijn verantwoord (IAS 11.32). Verliezen, zijnde het verschil tussen de verwachte projectopbrengsten en projectkosten, worden direct genomen (IAS 11.36).

De toepassing van de PoC-methode is een zeer kritische toepassing van de grondslag in de jaarrekening. Het is namelijk bij grote projecten essentieel om een goede schatting te kunnen maken van de verwachte opbrengsten, de toe te rekenen kosten en de mate van voltooiing. Op grond van de toelichtingsvereisten dient een onderneming toe te lichten: de gebruikte methoden voor de bepaling van de opbrengsten die in de verslagperiode zijn opgenomen (IAS 11.39(b)) en de gebruikte methoden voor de bepaling van het stadium van voltooiing (IAS 11.39(c)).

In IAS 11.39(b) wordt gevraagd naar de methoden voor de bepaling van de opbrengsten opgenomen in de verslagperiode. Dit wordt meestal op beperkte wijze verwoord. Aan de orde komen de algemene uitgangspunten van de PoC-methode, de criteria voor opbrengstverantwoording volgens IAS 11.23, de omstandigheid wanneer opbrengsten slechts worden genomen ter hoogte van de gemaakte kosten en wanneer projectverliezen worden verantwoord. Hier worden weinig ondernemingsspecifieke elementen

Tabel 5 Gebruikte methoden voor de bepaling van het stadium van voltooiing

	n	%
Aantal gebruikte methoden voor de bepaling van het stadium van voltooiing in een jaarrekening		
3 methoden	1	2%
2 methoden	7	14%
1 methode	34	68%
Geen methode geïdentificeerd	4	8%
Niet van toepassing (geen IAS 11)	4	8%
Totaal (aantal ondernemingen)	50	100%
Geïdentificeerde methoden		
Kosten per balansdatum in verhouding tot totale kosten ('cost to cost basis')	25	50%
Op basis van fysieke of eenheidsmetingen	13	25%
Op basis van percentage waarde werk gedaan/output volume	13	25%
Totaal (aantal keren methoden geïdentificeerd)	51	100%

aan toegevoegd. Gebruikte methoden worden praktisch niet aangetroffen in de toelichting.

Dit in tegenstelling tot de vaststelling van de gebruikte methoden voor de bepaling van het stadium van voltooiing (IAS 11.39(c)). Deze is wel duidelijk te onderkennen en is opgenomen in tabel 5.

Er zijn drie methoden in de praktijk geïdentificeerd hoe de mate van voltooiing wordt gemeten. Deze methoden worden overigens in verschillende bewoordingen opgenomen in de grondslagen. Bij vier ondernemingen kon niet worden vastgesteld op welke wijze de PoC-methode wordt toegepast. In ons onderzoek stellen wij vast dat het niet eenvoudig is om eenduidige grondslagen te formuleren waardoor de gebruiker van een jaarrekening kan vaststellen op welke wijze opbrengsten worden genomen. Overigens constateren wij dat diverse ondernemingen in hetzelfde land gebruik hebben gemaakt van dezelfde bewoordingen. Uit het onderzoek blijkt dat de meeste ondernemingen (34) slechts één methode hanteren voor het vaststellen van het stadium van voltooiing. Eén onderneming meldt dat zij (alle) drie methoden hanteert. Van de 42 ondernemingen die één of meerdere methoden beschrijven, geldt dat de 'cost-to-cost basis' het meest wordt gebruikt. Gezien de diversiteit van activiteiten in het merendeel van de ondernemingen lijkt één methode relatief beperkt. Ook zal gezien de risico's bij de projecten, sprake zijn van een aanmerkelijke managementinschatting en voorzichtigheid.

Er wordt in de praktijk overigens nauwelijks ingegaan op de vraag of er op diverse onderdelen van het project verschillende marges (kunnen) worden gehanteerd. Bij de 'cost-to-cost basis' zou er slechts één marge over het gehele project kunnen gelden, terwijl dit bij de andere twee methoden niet noodzakelijkerwijs hoeft te gebeuren.

Aangezien ook de steeds belangrijker wordende concessie-activiteiten volgens IAS 11 worden verwerkt (zie paragraaf 5), is het van groot belang om de grondslagen eenduidig te formuleren.

Toepassingen van grondslagen en bronnen van schattingsonzekerheden

Gezien de kritische keuzen in grondslagen en de toepassing van de PoC-methode, is het voor de gebruikers van jaarrekeningen relevant om informatie te krijgen over de belangrijkste gehanteerde grondslagen en de oordelen die het management daaromtrent heeft gevormd en die het meeste effect hebben op de in de jaarrekening opgenomen bedragen (IAS 1.122). Ook dient informatie te worden verstrekt over de veronderstellingen en bronnen van schattingsonzekerheden aan het eind van de verslagperiode die een wezenlijk risico in zich dragen van een materiële aanpassing van de boekwaarde van activa en verplichtingen (IAS 1.125). Op grond van deze paragraaf wordt toegelicht: de aard van de onzekerheid en de boekwaarde van de relevante activa en verplichtingen die per balansdatum onderhevig zijn aan deze onzekerheid.

In tabel 6 is weergegeven op welke wijze invulling is gegeven aan de kritische grondslagen en de schattingsonzekerheden.

Tabel 6 Kritische grondslagen en schattingsonzekerheden

	n	%
Melding inzake toepassing kritische grondslag (IAS 1.122)		
Ja	3	6%
Nee	47	94%
Totaal	50	100%
Melding schattingsonzekerheden (IAS 1.125)		
Ja, waarvan:		
- toepassing PoC-methode	21	42%
- opbrengst- en resultaatverantwoording	9	18%
- inschatting totaal te maken kosten	3	6%
- geen informatie over IAS 11 toepassing	4	8%
Subtotaal	37	74%
Nee	13	26%
Totaal	50	100%

Slechts drie van de vijftig ondernemingen benoemen expliciet de toepassing van een kritische grondslag relevant voor ons onderzoek. Dit betreft met name de toepassing inzake 'real estate development' en de toepassing van IAS 11 of IAS 18 per project. In de bedrijfstak is al een aanzienlijk aantal jaren bekend dat de grondslagen rond projectontwikkeling ter discussie staan: uit dien hoofde zou verwacht worden dat meer ondernemingen een melding doen inzake een gehanteerde kritische grondslag. Gezien de uitkomsten inzake de eerste toepassing van IFRIC 15 (zie tabel 4) was verwacht dat meer ondernemingen een toelichting hadden opgenomen. Waarschijnlijk wordt geoordeeld dat de toelichting inzake IAS 8.30 en 8.31 tevens een afdoende toelichting oplevert voor de melding van een kritische grondslag op grond van IAS 1.122.

Ten aanzien van de schattingsonzekerheden geldt het vereiste van toelichting van veronderstellingen aan het eind van de verslagperiode die een wezenlijk risico in zich dragen van een materiële aanpassing van de boekwaarde van activa en verplichtingen. De te verstrekken informatie betreft de aard en de boekwaarde van de relevante activa/verplichtingen. De volgens IAS 1.125 op te nemen informatie wordt verder ingevuld door IAS 1.129:

- a) de aard van de veronderstellingen of andere schattingsonzekerheden;
- b) de gevoeligheid van de boekwaarden voor de methoden, veronderstellingen enzovoort, met inbegrip van de redenen van die gevoeligheid;
- c) de verwachte afloop van een onzekerheid en de breedte van de redelijkerwijs te verwachten mogelijke uitkomsten;
- d) een verklaring van de aangebrachte wijzigingen die in het verleden zijn gemaakt.

37 ondernemingen hebben een toelichting opgenomen rond schattingsonzekerheden. Daarvan hebben vier overigens geen betrekking op de bedrijfstakrelevante bepalingen inzake IAS 11.

Daar waar ondernemingen wel aandacht besteden aan specifieke omstandigheden die betrekking hebben op IAS 11, is dat met name de toepassing van de PoC-methode. De toelichting wordt echter door de ondernemingen zeer verschillend ingevuld: soms wordt in de toelichting slechts gemeld dat er nu eenmaal risico's zijn. Ook wordt soms de wijze van interne controle aangehaald voor de beperking van schattingsonzekerheden. Meestal betreft het echter de intrinsieke onzekerheid ten aanzien van het inschatten van de mate van voltooiing, de totaal te maken kosten en de uiteindelijk te realiseren opbrengsten, rekening houdende met claims, incentives en bonussen.

De toelichting rond de aard van de schattingsonzekerheden (item a) is voldoende, daar waar die toelichting wordt gegeven.

In praktisch geen van de gevallen wordt de schattingsonzekerheid echter gerelateerd aan de (gevoeligheid van de) boekwaarde van de relevante activa en verplichtingen. Indien er al iets over staat, wordt dit kwalitatief gekoppeld aan de voorde- ringen en schulden die uitstaan uit hoofde van de verwerking volgens IAS 11. De meer kwantitatieve overwegingen inzake voorgaande (c) en (d) worden zelden tot nooit aangetroffen.

Voorbeelden – best practices

In figuur 5 zijn delen uit de jaarrekening 2008 van NCC AB opgenomen. Deze onderneming is als goed voorbeeld aan te merken vanwege:

- de relatief uitgebreide verantwoording van de toepassing van de PoC-methode, met name door opname van een (klein) voorbeeld over toepassing PoC-methode met betrekking tot onderhanden projecten en projectontwikkeling;

Figuur 5 NCC AB, Consolidated Financial statements 2008, p. 57 en 92

REVENUES

With the exception of contracting assignments, the Group recognizes revenues in the income statement when, among other factors, the material risks and rewards associated with ownership have been transferred to the purchaser.

Construction contracts and similar assignments

Income recognition of construction projects based on percentage-of-completion method

Application of the percentage-of-completion method entails income recognition in pace with the degree of completion of the project. To determine the amount of income worked up at a specific point in time, the following components are required:

- Project revenue – Revenues related to the construction contract. The revenues must be of such a character that the recipient can credit them to income in the form of actual payment received or another form of payment.
- Project cost – Costs attributable to the construction assignment, which correspond to project revenues.
- Completion rate (work-up rate) – Recognized costs in relation to estimated total assignment costs.

The following example illustrates how the percentage-of-completion method is applied. On January 1 of Year 1, NCC receives a contract regarding the construction of a building. The project is estimated to take two years to complete. The contract price is 100 and the anticipated profit from the project is 5. On December 31 of year 1, NCC's costs for the project amount to 47.5, which is in line with expectations. Since NCC has completed half of the work and the project is proceeding as planned, NCC recognizes half of the anticipated profit of 5, that is 2.5, in the accounts for Year 1. Income recognition on completion means that profit is not recognized until the end of Year 2, or the beginning of Year 3, depending on when the final financial settlement with the customer was agreed.

Earnings	Year 1	Year 2
Income recognition on completion	0	5
According to percentage-of-completion	2.5	2.5

Proprietary housing projects

When determining income from proprietary housing projects, income from the project is calculated by multiplying the completion rate with the sales rate. The sales rate refers to the sold portion of the project.

Example: Sales rate of 50 percent
Completion rate of 50 percent

In the above example, earnings based on the percentage-of-completion method during Year 1 would be 1.25, rather than the 2.5 based on the completion rate.

NOTE 50 | CRITICAL ESTIMATES AND ASSESSMENTS

Estimates and assessments that affect the Group's accounting records have been made on the basis of what is known when the Annual Report was issued. The estimates and assessments may, at a later date, be changed because of, for example, changes in factors in the business environment. Particular attention must be paid to this considering the prevailing economic climate, which is characterized by major uncertainty in terms of the construction market and the global financial market. The assessments that are most critical to NCC are reported below.

Percentage-of-completion profit recognition

A fundamental condition for being able to estimate percentage-of-completion profit recognition is that project revenues and project costs can be established reliably. The reliability is based on such factors, as compliance with NCC's systems for project control and that project management has the necessary skills. The assessment of project revenues and project costs is based on a number of estimates and assessments that depend on the experience and knowledge of project management in respect of project control, training and the prior management of projects. There is a risk that the final result will differ from the profit accrued based on percentage-of-completion. At year-end, recognized revenues amounted to SEK 47.2 billion (41.6); refer to Note 34, Worked-up non-invoiced revenues, and Note 40, Invoiced revenues, not worked-up, respectively.

- de daarmee samenhangende schattingonzekerheden; en
- de kwalitatieve benoeming van elementen om deze schattingonzekerheden te mitigeren.

5. Concessieovereenkomsten

IFRIC 12: De regelgeving

Concessieovereenkomsten zijn publiekprivate overeenkomsten waarbij een private partij een bouw- en exploitatieovereenkomst voor een infrastructureel werk aangaat met de overheid. Het betreft hier onder meer wegen, tunnels, tolwegen, treinverbindingen, ziekenhuizen, gevangenissen enzovoort.

In de Nederlandse context is de bouw- en exploitatie van de hogesnelheidslijn daar een voorbeeld van.

De totstandkoming van regelgeving voor concessieovereenkomsten heeft lang op zich laten wachten en heeft veelal ook een politieke impact gehad. Juist in de Zuid-Europese landen zijn openbare werken tot stand gekomen via de publiekprivate samenwerkingsovereenkomsten. De principes uit IFRIC 12 zijn, vanuit het gezichtspunt van de houder van de concessie, de volgende:

- opbrengsten en kosten uit hoofde van bouw- en verbeteringsdiensten worden verwerkt conform IAS 11 (IFRIC 12.14);
- opbrengsten en kosten uit hoofde van exploitatiediensten worden verwerkt conform IAS 18 (IFRIC 12.20).

De impact van IFRIC 12 betreft voornamelijk de verwerking in de balans van de aan de exploitant gegeven vergoeding voor bouwdiensten. IFRIC 12.15 stelt dat die vergoeding voor bouwdiensten als volgt tegen reële waarde op de balans moet worden opgenomen:

- wanneer er sprake is van een onvoorwaardelijk contractueel recht op een bepaalde vergoeding dan is er sprake van een financieel (vast) actief (IFRIC 12.16). Verwerking van het financieel vast actief geschiedt conform IAS 39 (IFRIC 12.24);
- wanneer er sprake is van een recht om gebruikers bepaalde kosten in rekening te brengen dan is er sprake van een immaterieel vast actief (IFRIC 12.17). Verwerking van het immaterieel vast actief geschiedt conform IAS 38 (IFRIC 12.26).

De classificatie van het concessiecontract heeft daarmee een zeer grote impact op de presentatie in de winst-en-verliesrekening. Als sprake is van een financieel actief, worden de ontvangen vergoedingen gesplitst in een rentegedeelte en een aflossingsgedeelte. Als sprake is van een immaterieel actief, worden de ontvangen vergoedingen volledig gepresenteerd als opbrengsten, terwijl het actief wordt afgeschreven over de verwachte gebruiksduur.

Doorslaggevend of een te ontvangen vergoeding voor bouwdiensten een financieel vast actief is of een immate-

Tabel 7 Invloed concessiecontracten (IFRIC 12) op ondernemingen

	IFRIC 12 Niet goed- gekeurd	IFRIC 12 Goedgekeurd		
		Niet vervroegd toegepast		Vervroegd toegepast
		Niet relevant	Relevant	Relevant
Algemeen				
- Observaties (n)	30 (100%)	8 (100%)	9 (100%)	3 (100%)
- Datum accountantsverklaring voor 25 maart 2009	22 (73%)	7 (87%)	3 (33%)	2 (67%)
- Datum accountantsverklaring na 25 maart 2009	8 (27%)	1 (13%)	6 (67%)	1 (33%)
- Gemiddeld aantal woorden IFRIC 12	41	27	95	492
Toelichting (IAS 8.31)				
- Melding IFRIC 12 niet relevant/geen impact	-	8 (100%)	-	-
- Impact (kwalitatief)	-	-	9 (100%)	-
- Niet te bepalen (IAS 8.31)	-	-	3 (33%)	-
- IVA (IFRIC 12.18)	-	-	3 (33%)	-
- FVA (IFRIC 12.17)	-	-	3 (33%)	-
Invloed van bouw- en verbeteringsdiensten (gemiddelden)				
- Omzet	-	-	-	1,5%
- Operationele kosten	-	-	-	1,6%
- IVA (IFRIC 12.18)	-	-	-	19,1%
- FVA (IFRIC 12.17)	-	-	-	10,1%
- MVA (IFRIC 12.27)	-	-	-	48,3%
- Voorziening voor onderhoud (IFRIC 12.16)	-	-	-	11,6%

rieel vast actief, is of de onderneming een risico loopt ten aanzien van de hoogte van de te ontvangen vergoeding voor verleende bouwdiensten.

Verslaggevingspraktijk

IFRIC 12 is op 25 maart 2009 goedgekeurd door de Europese Unie. Dit is in de periode van opmaken van de jaarrekening van beursgenoteerde ondernemingen. Hierdoor doet zich een bijzondere situatie voor. Op basis van IAS 8.30 en IAS 8.31 moet een onderneming die IFRS toepast voor standdaarden/interpretaties die definitief maar nog niet van kracht zijn en niet vervroegd zijn toegepast, dit feit melden alsmede een inschatting van de impact dan wel de mededeling dat de impact nog niet in te schatten is.

Tabel 7 geeft aan dat 30 van de 50 onderzochte ondernemingen melden dat IFRIC 12 nog niet goedgekeurd is en dat in principe niet hoeft te worden voldaan aan de toelichtingen volgens IAS 8.30 en 8.31. Echter, 27% van deze onder-

nemingen heeft een jaarrekening met een opmaakdatum van na 25 maart 2009¹¹ en zou dus formeel wel moeten voldoen aan de toelichtingen in IAS 8.30 en 8.31.

Van de resterende 20 ondernemingen (tabel 7, kolom 'IFRIC 12 goedgekeurd') geven 17 ondernemingen aan (tabel 7, kolom 'niet vervroegd toegepast') dat IFRIC 12 goedgekeurd is, maar dat ze ervoor kiezen deze niet vervroegd in boekjaar 2008 toe te passen. Van deze 17 ondernemingen geven acht ondernemingen (47%) dat het toepassen van IFRIC 12 geen (materiële) impact zal hebben op vermogen en resultaat. Van de overige negen ondernemingen beschrijft 100% de impact in kwalitatieve zin en kent de volgende indeling:

- Een derde geeft aan dat de impact niet te bepalen is (IAS 8.30, IAS 8.31). Er is één bouwonderneming die aangeeft beide typen concessiecontracten te hebben.
- Een derde geeft aan dat op de concessiecontracten conform IFRIC 12.16 géén risico wordt gelopen ten aanzien van de hoogte van de te ontvangen vergoeding voor verleende bouwdiensten (verwerking conform IAS 39).
- Een derde geeft aan dat op de concessiecontracten conform IFRIC 12.17 risico wordt gelopen ten aanzien van de hoogte van de te ontvangen vergoeding voor verleende bouwdiensten (verwerking conform IAS 38).

IFRIC 12.19 stelt dat voor het bepalen of er sprake is van een risico de contractvoorwaarden alsmede het relevante verbintenissenrecht doorslaggevend zijn. Gezien het beperkt aantal observaties is niet geanalyseerd of sprake is van een landeneffect. Tevens is een diepgaandere analyse van een verwacht effect van IFRIC 12 op basis van IAS 8.30 en IAS 8.31 niet mogelijk daar de analyses in de jaarrekeningen zich veelal beperken tot de analyse of sprake is van een financieel of een immaterieel actief.

Drie ondernemingen hebben IFRIC 12 in boekjaar 2008 vervroegd toegepast (tabel 7, kolom 'IFRIC 12 goedgekeurd, vervroegd toegepast, relevant'). Bij twee van de drie ondernemingen ligt de opmaakdatum voor de goedkeuringsdatum van IFRIC 12 door de Europese Unie (25 maart 2009). Hierdoor zouden deze jaarrekeningen formeel niet aan de IFRS-standaarden zoals goedgekeurd door de Europese Unie hoeven te voldoen. Theoretisch was er een mogelijkheid dat IFRIC 12 niet of gedeeltelijk goedgekeurd zou worden. Alle drie ondernemingen geven aan wat de impact op vermogen en resultaat is als gevolg van het vervroegd toepassen van IFRIC 12. Conform onze verwachting lijken de gevolgen vooral betrekking te hebben op de balans (materiële 48,3%, immateriële 19,1% en financiële activa 10,1%) en beïnvloeden in mindere mate omzet (1,5%) en operationele kosten (1,6%). Daarnaast beschrijft één onderneming als gevolg van de toepassing van IFRIC 12 de

volgende overige effecten:

- Materiële vaste activa op de balans ten behoeve van de operatie van het actief (bijvoorbeeld tolpoortjes), verwerking conform IFRIC 12.27. Deze activa stonden voorheen niet op de balans.
- De onderneming heeft een voorziening voor onderhoud getroffen daar zij ervoor moet zorgen dat de infrastructuur aan bepaalde eisen moet blijven voldoen.

Gezien het aantal observaties (drie) moeten we voorzichtig zijn met het verbinden van conclusies aan dit onderzoek. De resultaten zijn meer indicatief dan representatief te noemen.

6. Conclusies

Een belangrijk kwalitatief kenmerk dat de informatiewaarde van een jaarrekening bepaalt, is onderlinge en volgtijdelijke vergelijkbaarheid. Inherent aan de uniciteit van veel bouw- en projectontwikkelingsactiviteiten zijn volatilititeit en risicodiversiteit. De jaarrekening van deze ondernemingen is een 'optelsom' van tussenstanden van lopende en beëindigde projecten. Echter, de lopende en gecontracteerde, nog uit te voeren projecten bepalen het risicoprofiel van de onderneming op balansdatum. Dit gegeven noodzaakt transparante verslaggeving volgens een eenduidige set van regels om onderlinge en volgtijdelijke vergelijkbaarheid te realiseren. Wij constateren dat voornoemde vergelijkbaarheid in de praktijk beperkt wordt door een aantal factoren.

Ten eerste is er voor bepaalde activiteiten nog geen specifieke regelgeving van toepassing. Over de wijze van verantwoording van de verwerking van 'Contracten voor de bouw van vastgoed' (IFRIC 15) en 'Concessieovereenkomsten' (IFRIC 12) zal tot voorjaar 2011 gewacht moeten worden om ondernemingen weer volgens dezelfde grondslagen te zien rapporteren.

Ten tweede biedt de principles-based structuur een zekere vrijheid voor het management om binnen de door IFRS gestelde regels een eigen invulling te kiezen. Deze invulling van de vrijheid wordt deels verklaard door de toepassing van lokale verslaggeving vóór de toepassing van IFRS. Zo zijn ondernemingen in ons onderzoek onderling en over landsgrenzen heen moeilijk vergelijkbaar qua inrichting van de winst-en-verliesrekening en de presentatie of toelichting van de kostensoorten.

Ten slotte blijkt ten aanzien van de relevantie van informatie in de jaarrekening dat de bedrijfstakspecifieke toepassing van relevante IFRS-standaarden niet volledig wordt opgevolgd. Niet eenduidig kan worden vastgesteld hoeveel opbrengsten in het jaar zijn verantwoord volgens de PoC-methode. Ook wordt informatie inzake schattingsonzekerheden en wijzigingen in schattingen veelal slechts

kwalitatief gegeven: informatie die zonder kwantitatieve informatie of gevoeligheid van schattingen of benadering ervan weinigzeggend blijft. Juist in deze bedrijfstak is het van belang om relevante informatie te krijgen over risico's en gevoeligheden van schattingen. Helaas blijft deze informatie beperkt tot algemeenheden.

Door de beperkte vergelijkbaarheid zal de gebruiker zich ook moeten baseren op andere informatie dan die in de jaarrekening, teneinde beslissingen te kunnen nemen. Een goede bron van informatie kan hierbij het directieverslag zijn. ■

M. Hartman RA is Senior Manager bij het National Office van PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Amsterdam. Hij is vicevoorzitter van de vaktechnische staf van de Raad voor de Jaarverslaggeving en treedt intern en extern op als docent externe verslaggeving.

Drs. H. J. R. Litjens RA is als Senior Manager verbonden aan bureau vaktechniek van BDO en schrijft zijn proefschrift op het vakgebied Financial Accounting aan Nyenrode School of Accountancy & Controlling.

Literatuur

- Bradshaw, M.T. en G.S. Miller (2007), Will harmonizing accounting standards really harmonize accounting? Evidence from non-U.S. firms adopting U.S. GAAP, *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, vol. 23, no. 2, pp. 233-263.
- Cascino, S. en J. Gassen (2009), Do harmonized accounting standards lead to harmonized reporting? German-Italian evidence, Working paper (available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1042206>).
- Deloitte (2008), European Powers of Construction 2008, Analysis of key players and markets, 'Leaders of the pack: Europe's top 100 construction companies', pp. 4-9; te downloaden via: www.deloitte.com/dtt/cda/doc/content//nl_nl_european_powers_of_construction_2008.pdf.
- European Financial Reporting Advisory Group (2009), The EU endorsement status report, position as at 3 April 2009. Te downloaden via: <http://www.efrag.org/>.
- Hartman, M. en J. Dijkma (2004), Bouwbedrijven (Constructiecontracten), in: J.B. Backhuijs, R.G. Bosman en C. Camffermann (red.), *Het jaar 2003 verslagen. Onderzoek jaarverslaggeving ondernemingen*, Amsterdam/Deventer: Koninklijk NIVRA i.s.m. Kluwer, pp. 131-165.
- Healy, P. en K. Palepu (2001), Information asymmetry, corporate disclosure and capital markets: A review of the empirical disclosure literature, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 38, pp. 129-170.
- Jaafar, A. en S. McLeay (2007), Country effects and sector effects on the harmonization of accounting policy choice, *Abacus*, vol. 43, no. 2, pp. 156-189.
- KPMG (2006), Toepassing van IFRS wordt vooral bepaald door landentradities (online geraadpleegd op 18 augustus 2008). Te downloaden via: <http://www.accountancynieuws.nl/index.php?menu%3Dnieuws%26ArtikelId%3D1711>.
- Riedl, E.J. en S. Srinivasan (2009), Signalling firm performance through financial statement presentation: An analysis using special items, *Contemporary Accounting Research*, Forthcoming (available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=923898>).
- Street, D.L. en J.S. Gray (2001), Observance of international accounting standards: Factors explaining non compliance, ACCA Research report No. 74. Te downloaden via: http://www.accaglobal.com/general/activities/research/reports/global_integration/rr-074.

Bijlage 1 Selectie bouwondernemingen en descriptieve statistiek

Uit het Deloitte-rapport 'European Powers of Construction 2008' zijn de eerste 50 bouwondernemingen geselecteerd die beursgenoteerd zijn in Europa, rapporteerden volgens IFRS en dit in een (voor de onderzoekers) leesbare taal (i.c. Nederlands en Engels). De bouwondernemingen in de top-100 zijn geclassificeerd op basis van de totale omzet uit bouwactiviteiten. De selectie is als volgt tot stand gekomen:

In bijlage 2 is een lijst met namen van de 50 geselecteerde ondernemingen (op volgorde van grootte) opgenomen. Om een beeld te krijgen van de onderzochte ondernemingen is in tabel 8 descriptieve statistiek opgenomen.

	Aantal
Geselecteerde bouwondernemingen (Deloitte 2008)	75
Af: Niet beursgenoteerd (geen IFRS)	19
Af: Geen jaarrekening 2008 aangetroffen	4
Af: Geen Engelse jaarrekening beschikbaar	1
Af: Niet Europese onderneming	1
Totaal aantal observaties	50

Tabel 8 Descriptieve statistiek geselecteerde bouwondernemingen

	Totale omzet (EurM)	Aandeel bouw-omzet	Aantal segmenten	Aantal landen actief
Gemiddelde	6.295	92%	3,9	8,2
Standaarddeviatie	6.944	18%	1,7	7,5
Minimum	197	35%	1	1
Maximum	30.483	100%	7	37
Scheefheid	1,94	-2,31	-0,16	1,71
Gepiektheid	4,12	4,21	-0,68	3,56

Variabelen:

- 'Totale omzet' = Totale omzet boekjaar 2008 volgens de winst-en-verliesrekening
- 'Aandeel bouwomzet' = 'Aandeel van de bouwomzet als percentage van de totale omzet';
- 'Aantal segmenten' = Het aantal gerapporteerde segmenten volgens IAS 14 Segmentrapportering;
- 'Aantal landen actief' = Het aantal landen/regio's waarin de onderneming aangeeft actief te zijn.

'Scheefheid' is een maatstaf die de mate van asymmetrie van een verdeling aangeeft. Wanneer deze waarde binnen -1 en 1 blijft dan is de populatie niet scheef.

'Gepiektheid' is een maatstaf voor spreiding die aangeeft in welke mate de observaties dicht bij het gemiddelde liggen. Hoe hoger de gepiektheid hoe meer observaties dichtbij het gemiddelde.

Bijlage 2 Lijst met geselecteerde ondernemingen

Vinci SA	Frankrijk	Kier Group Plc	Verenigd Koninkrijk
Bouygues SA	Frankrijk	Morgan Sindall Plc	Verenigd Koninkrijk
Hochtief AG	Duitsland	Porr Group	Oostenrijk
Skanska AB	Zweden	Impregilo SpA	Italië
Grupo Ferrovial SA	Spanje	Veidekke ASA	Noorwegen
Eiffage SA	Frankrijk	Lemminkainen Oyj	Finland
Balfour Beatty Plc	Verenigd Koninkrijk	Technical Olympic SA	Griekenland
Strabag SE	Oostenrijk	Galliford Try Plc	Verenigd Koninkrijk
Koninklijke BAM Groep NV	Nederland	Bellway Plc	Verenigd Koninkrijk
Bilfinger Berger	Duitsland	Snamprogetti SpA	Italië
Activ. De Construc. yServicios SA (ACS)	Spanje	Koninklijke Boskalis Westminster NV	Nederland
FCC	Spanje	MtHøjgaard AS	Denemarken
Taylor Wimpey Plc	Verenigd Koninkrijk	The Berkeley Group Holdings Plc	Verenigd Koninkrijk
NCC AB	Zweden	Implenia AG	Zwitserland
Carillion Plc	Verenigd Koninkrijk	Keller Group Plc	Verenigd Koninkrijk
Laing O'Rourke Plc	Verenigd Koninkrijk	JM AB	Zweden
Sacyr Vallehermoso SA	Spanje	Costain Group Plc	Verenigd Koninkrijk
Barratt Developments Plc	Verenigd Koninkrijk	Astaldi SpA	Italië
Persimmon Plc	Verenigd Koninkrijk	Ballast Nedam NV	Nederland
Enka Insaat ve Sanayi AS	Turkije	ROK Plc	Verenigd Koninkrijk
Heijmans NV	Nederland	ISG Plc	Verenigd Koninkrijk
YIT Oyj	Finland	Redrow Plc	Verenigd Koninkrijk
Obrascon Huarte Lain SA	Spanje	Interserve Plc	Verenigd Koninkrijk
Acciona SA	Spanje	Mota-Engil	Portugal
Peab AB	Zweden	Polymex-Mostostal SA	Polen

Noten

1 In bijlage 1 is een overzicht opgenomen waaruit blijkt hoe de ondernemingen zijn geselecteerd.

2 Zie descriptieve statistiek (bijlage 1) waar gemiddeld 92% van de omzet behaald wordt uit bouwactiviteiten.

3 Voor alle gepresenteerde resultaten onder 'informatiewaarde winst-en-verliesrekening' hebben wij getoetst of er sprake is van regio-effecten (Scandinavië, Centraal-Europa, Zuid-Europa) zodat er meer observaties per categorie zijn. De landen-effecten blijken geprononceerder te zijn.

4 Zie ook geciteerd onderzoek inzake landen-effecten bij onderdeel 'potentieel voor winst/verlies'.

5 Met minder persistentie wordt hier bedoeld dat eenmalige items gepresenteerd in de resultatenrekening echt eenmalig zijn en de eenmalige items gepresenteerd in de toelichting vaker terugkomen. Opportunisme kan hier een rol

spelen door echt eenmalige negatieve items in de resultatenrekening te presenteren zodat voor de lezer duidelijk is wat de structurele component van het resultaat is.

6 Aannemende dat 18% (net als 57%) van de totale operationele kosten materieel is.

7 Wanneer bijvoorbeeld de omzet daalt en de operationele kosten stijgen dan geeft een meer gedetailleerde uitsplitsing van de operationele kosten een beter beeld van het potentieel voor winst/verlies.

8 De 'risk en rewards'-benadering (IAS 14.9): 'Een bedrijfssegment is een duidelijk te onderscheiden onderdeel van een onderneming... die een van andere bedrijfssegmenten afwijkend rendements- en risicoprofiel heeft'. Factoren die daarbij in overweging genomen dienen te worden, zijn: aard goederen/diensten, aard

productieproces, cliënten, distributiekkanalen en de toepasselijke regelgeving.

9 Uit tabel 1 blijkt dat voor ondernemingen die kiezen voor een functionele opstelling van de winst-en-verliesrekening er op landenniveau interpretatieverschillen zijn in de mate van uitsplitsing van categoriale operationele kosten.

10 IFRIC: International Financial Reporting Interpretations Committee. De rol van het IFRIC bestaat uit het opstellen van interpretaties van IFRSs ter goedkeuring door de IASB en in de context van het Raamwerk, het tijdig verschaffen van een leidraad inzake financiële verslaggevingskwesties.

11 Voor het bepalen van de opmaakdatum van de jaarrekening is de datum van de accountantsverklaring genomen. Onder normale omstandigheden is dit dezelfde datum.